
Kladivo na plagiátory

Kladivo na plagiátory

LIDOVÉ NOVINY

31.1.2009, rubrika: Orientace, strana: 19, autor: PETR ZÍDEK

Přestože univerzity nyní věnují problému plagiátorství větší pozornost, pravděpodobnost odhalení a postihu je stále velmi malá

České vysoké školy si uvědomily, že problém nepoctivých studentů a akademiků je vážný. Pomoci v jejich odhalování má elektronický systém, zpřísnění univerzitních regulí i nová legislativa. Mnozí akademici ale pochybují o tom, že by tato opatření dokázala plagiátorství vymýtit.

Petr Suchý, vedoucí katedry mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, patří k nejmladší generaci českých akademiků. Když v jeho kanceláři v nedávno zrekonstruované historické budově v centru Brna přijde řeč na potírání plagiátů, říká rezolutně: „Na českých vysokých školách by mělo být standardem, že je-li nějaké plagiátorství objeveno, musí se řešit. Bohužel tomu tak ale vždy není.“

S tím, že studenti místo vlastních prací předkládají texty více či méně opsané, mají zřejmě zkušenost téměř všichni učitelé humanitních oborů. Některé příběhy odhalených plagiátorů jsou skoro groteskní: „Při čtení jedné práce studenta bakalářského cyklu vyučující zjistil, že práce je napsána v ženském rodě, a navíc se v ní vyskytují četné pasáže z děl jiných autorů, k nimž není odkazováno,“ popisuje jeden nedávný případ z Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni její děkan Ladislav Cabada. „Věc byla předána disciplinární komisi, před níž student uvedl, že v celé věci nevidí problém, protože musí vydělávat peníze, a tak si zaplatil jistou slečnu, aby mu práci napsala.“ Student byl vyloučen ze studia, nicméně pointa příběhu je jinde: „Vyloučený student již u nás opět studuje, protože když udělá přijímačky, děkan jej podle zákona musí přijmout,“ říká Cabada.

Na první pohled se zdá problém plagiátorství velmi jednoduchý: opsal-li student nebo akademik něco bez uvedení zdroje, měl by být potrestán. Zkušenosti učitelů různých vysokých škol však ukazují, že celá věc je velmi komplikovaná a nedá se vyřešit nějakým technickým či administrativním zásahem.

Jak odhalit plagiát Na Masarykově univerzitě v Brně spustili loni aplikaci, která značně usnadňuje vyhledávání plagiátů v závěrečných pracích. Elektronický systém spojuje registr vysokoškolských kvalifikačních prací (tedy bakalářských, magisterských, rigorózních a disertačních) s programem, který je schopen uvedené texty navzájem porovnávat a vyhodnocovat jejich podobnost. Kromě toho systém umožňuje i porovnávání vložených studií s dalšími texty stáhnutými z internetu. „Dnes již máme v databázi 61 565 závěrečných prací a celkově porovnáváme 1 150 301 souborů,“ říká Jitka Brandejsová z Masarykovy univerzity, která se na projektu financovaném také ministerstvem školství podílí.

Systém má však řadu technických nedostatků. Podle ohlasů zástupců vysokých škol je to především nepřehledné uživatelské rozhraní, pomalé vyhledávání, hledaná slova nejsou skloňována a údaje nelze exportovat. Jan Mach z Vysoké školy ekonomické v Praze, předseda „Odborné komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací“, říká: „Algoritmus Masarykovy univerzity, který hledá převážně mezi odevzdanými pracemi, a už ne mezi všemi texty na internetu, nemůže být výrazně úspěšný, neboť studenti většinou nekopírují z prací navzájem, ale v googlu zkopírují pasáž z prvního článku, který najdou.“

Tyto problémy se dají časem odstranit, nicméně zásadnější je to, že do systému se nezapojily zdaleka všechny české vysoké školy. Dnes jich spolupracuje dvacet a jedna ze Slovenska, ale jen dvě - Masarykova a Jihočeská univerzita - zveřejňují prostřednictvím systému úplné texty kvalifikačních prací. Chybí hned největší česká univerzita - Karlova, která se odvolává na problémy s autorským zákonem. České vysoké školy totiž dodnes nenašly konsenzus v otázce,

jakým způsobem závěrečné práce zpřístupňovat. Zatímco Masarykova univerzita a některé další je uveřejňují celé na internetu, na univerzitě Karlově jsou přístupné pouze v jednotlivých knihovnách. Existují i další důvody: „Technická univerzita v Liberci závěrečné práce do Brna neposílá, protože datové úložiště Masarykovy univerzity se nemohlo vykazat žádnými certifikáty v oblasti zabezpečení dat,“ říká ředitel knihovny Technické univerzity v Liberci Adam Kretschmer. Oslovení akademičtí hodnostáři pak většinou pod podmínkou anonymity přiznávají, že svou roli hraje také řevnivost mezi jednotlivými univerzitami, zejména dvěma největšími, Karlovou a Masarykovou.

I kdyby náramně jednou vznikl skutečně celonárodní registr kvalifikačních prací a všechny vysoké školy tyto práce uveřejňovaly na webu, žádný systém pro vyhledávání plagiátu nedokáže obejít dvě překážky: vždy může porovnávat jen texty, které existují v elektronické podobě, čímž odpadají všechny práce staršího data, pokud nebudou zpětně digitalizovány, a také třeba studie vydané knižně. A program pravděpodobně rovněž nikdy nebude umět porovnávat práce v jiných jazycích. Když tedy plagiátor přeloží slovo od slova nějakou tezi obhájenou třeba na univerzitě v Michiganu, může ho odhalit jen velmi málo pravděpodobná shoda okolností. A to nemluvíme o plagování z méně rozšířených jazyků. „Nejdůležitější je preventivní aspekt. Studenti vědí, že tento program systematicky používáme,“ říká prorektorka Masarykovy univerzity pro informační systém Ivana Černá. „Systém na vyhledávání plagiátu a důrazné postihy hříšníků považujeme za klasické odstrašování. Student si musí uvědomit, že udělá-li takový čin, tak škody v případě odhalení budou větší než jakýkoliv možný zisk,“ doplňuje ji Petr Suchý.

Někteří akademici však varují před přeceňováním celého systému. „Připomíná mi to boj nahrávacích společností s hudebními piráty prostřednictvím nejrůznějších ochran,“ říká sociolog Zdeněk Konopásek z Centra pro teoretická studia při Univerzitě Karlově a Akademii věd. „Všechny ty ochranné prvky jsou nějak funkční, ale je to v zásadě slepá ulička. Nevěřím tomu. S tímhle systémem v zádech možná leckdo snáze než dřív podlehne dojmům, že je vše pojištěné, ohlídané. To je ale omyl. Bude pohlídané pouze to, když někdo něco doslova opíše z jiné práce studenta české vysoké školy.“ Proč studenti opisují České vysoké školy si většinou nevedou statistiky disciplinárních řízení pro plagiátorství a navíc jen zlomek těchto případů dospěje až před disciplinární komise. Exaktní srovnání se zahraničím proto není možné. Většina vysokoškolských učitelů, kteří působili na cizích univerzitách, však svorně tvrdí, že zejména v anglo-americkém světě je podobné jednání mnohem méně rozšířené.

Pokračování na straně 20

Dokončení ze strany 19

„Na univerzitách v USA i Velké Británii mají vysoké standardy již velmi dlouhou tradici a princip neopisování se stal do značné míry běžnou praxí vysokoškolského života a vysokoškolské mentality,“ říká Milada Polišínská, prorektorka pro akademické záležitosti Anglo-americké vysoké školy v Praze. V zahraničí také existují mnohem přísnější pravidla, která musejí studenti dodržovat. „Za plagiátorství je považováno i použití písemné práce určené pro jeden kurs v jiném kursu,“ říká ředitel pražské pobočky New York University Jiří Pehe.

Za rozsah plagiátorství na českých vysokých školách může pravděpodobně celý vzdělávací systém. „Základní a střední školy požadují dnes často po žácích, aby udělali nějaký kompilát, ale učitelé jim dost nezdůrazňují, že musejí uvádět zdroje. Když pak studenti přejdou na vysokou školu, pokračují v tomto středoškolském stylu práce,“ říká prorektorka Masarykovy univerzity Ivana Černá. Mnozí vysokoškolští studenti pak plagování v seminárních pracích považují za stejnou banalitu jako použití taháku nebo opisování od souseda v lavici na střední škole.

Celý problém má mnoho dalších dimenzí. Jednou z nejpodstatnějších je devalvace textů studentů i učitelů, zejména v humanitních vědách. Systém hodnocení akademiků založený na kvantitativních ukazatelích produktivity a zmasování terciárního vzdělání vede k tomu, že většina textů vyprodukovaných dnes akademickým prostředím nemá žádný jiný smysl než získání titulu či prodloužení pracovní smlouvy. „Zadává se příliš mnoho písemných prací, které učitelé nemohou odpovědně přečíst,“ říká sociolog Miroslav Petrušek. „Nezvládneme mít přehled ani o pracích svých nejbližších kolegů, nebo dokonce kamarádů,“ doplňuje ho Zdeněk Konopásek.

„Tlak na produkci je veliký, což vede k pokušení dělat z textů další texty a nějak to recyklovat,“ říká biolog Stanislav Komárek a s trochou nadsázky dodává: „Pokud by se dnes objevil jeden geniální článek, tak ho pravděpodobně nikdo nenajde v houštině průměrných.“ On sám proto nezařazuje studentům seminárky, ale písemné práce, které píšou v jeho přítomnosti. „Snažím se studenty neuvádět v pokušení a testovat je způsoby, které k tomu nesvádějí.“ Tímto poněkud středoškolským způsobem se ovšem nedá zjistit, jak umí student vyhledávat a interpretovat prameny, ani jak si osvojil schopnost psaní vědeckého textu, což by měl být jeden z hlavních účelů vysokoškolského studia.

Zbožné přání Postihování plagiátorů znesnadňuje také to, že jen málokdy je situace zcela jednoznačná. Vést hranici mezi prostým opomenutím a záměrným plagováním není vždy snadné. „Málokdo ukradne text z knihy, kterou v celé práci vůbec necituje,“ říká sociolog Zdeněk Konopásek. „Většinou tu knihu někde na okraj ocituje a vedle toho ji nepřiznaně používá i mnohde jinde. Takže pak není ten hlavní problém, zda jsou shodné kousky textů, ale posoudit přiměřenost odkazovacího aparátu. Představa řady lidí, že rozpoznat plagiát lze jednoduše a jednoznačně, že pro to lze mít nějaká univerzální pravidla, je pouze zbožné přání.“

Objevují se i případy, které by se na první pohled mohly zdát absurdní, kdy vedoucí práce zjistí, že student plaguje jeho vlastní knihy či články, nebo je používá více, než by vyplývalo z odkazů. „Učitel je opozitum ke copyrightu,“ říká Zdeněk Konopásek. Pokud se student třeba nadchne pro nějakou metodu svého profesora, několik let chodí na jeho přednášky a semináře, může znalosti, které si osvojí, nasát do takové hloubky, že je pak považuje za jakousi obecně sdílenou pravdu, a nikoli výsledky konkrétního bádání či analýzy, které byly publikovány, a které je tedy třeba citovat s příslušným zdrojem.

Situaci šikovným plagiátorům usnadňuje také fakt, že mezi obory a školami neexistuje konsenzus o zásadních věcech - například o tom, co je vlastní či přejatá myšlenka nebo jak správně citovat. „Problém vlastní a přejaté myšlenky v

humanitních oborech je obtížně řešitelný na obecné úrovni: je nutné rozlišovat texty, které reprodukují, komentují a kriticky analyzují, od publikací a textů, které jsou zcela původní," říká Miroslav Petrusek.

Najít elementární shodu se zdá nemožné i na jedné fakultě. „Pokusili jsme se na katedře politologie a mezinárodních vztahů vytvořit vlastní materiál, který by dal představu o tom, co to je citace, parafráze, odkaz a podobně, resp. jaká jsou základní pravidla při psaní odborného textu," říká Ladislav Cabada. „Je velmi těžké se na podobném materiálu i uvnitř jedné instituce dohodnout, lidé z jiných oborů tvrdí, že u nich se věci dělají trochu jinak... Řekl bych, že obecně chybí mezioborová shoda na metodě a bezpochyby u mnoha lidí i vůle.“

Této nejednoznačnosti využil i aktér největšího plagiátorského skandálu posledních let, profesor sociální antropologie Západočeské univerzity v Plzni Ivo Budil, který do svých textů zařazoval bez odkazů i pasáže opsané od kolegů. V létě 2007 se mu podařilo přesvědčit ad hoc vytvořený etický panel, který jeho kauzu posuzoval, že „historická antropologie nemá u nás dostatečně vyhraněný předmět studia, a že svými přesahy do přírodních i humanitních věd nedospěla k standardnímu vědeckému aparátu“ (citace z usnesení). Přestože se tedy Budil podle komise, v níž měli většinu jeho kolegové, respektive vzhledem k jeho tehdejší funkci prorektora podřízení, dopustil „závažných pochybení“, plagiátorem není.

Vše na web!

Univerzity měly doposud velmi svázané ruce i v postihování jednoznačných plagiátů. „Studenti velmi obratně využívali mezer v disciplinárním řádu," říká Petr Suchý z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. „Například se vyhýbali převzetí pozvání na jednání disciplinární komise. Nebo když zjistili, že je proti nim vedeno disciplinární řízení, okamžitě si přerušili studium, a tím pádem nemohli být postiženi. Proto jsme zpřísnili náš disciplinární řád.“

Pokud univerzita objeví plagiát až po obhajobě, což se u závěrečných prací nezdá stávat, nemůže podle dnešních pravidel hříšníkovi odebrat získaný titul. To se rozhodl změnit poslanec sociální demokracie a zároveň profesor kvantové elektroniky a optiky na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity Ivan Ohlídál. „Mezi studenty rostou případy plagiátorství v závěrečných pracích jako houby po dešti. Množí se i případy plagiátorství mezi akademiky, třeba pokud jde o habilitační práce," říká Ohlídál.

Novela vysokoškolského zákona, kterou chce Ohlídál se skupinou poslanců předložit v Poslanecké sněmovně do května, má umožnit odebrání titulů ex post. „Budilova ostudná kauza byla pro nás jedním z impulzů, proč jsme se rozhodli celou věc nějak řešit," říká Ivan Ohlídál. Poslanec zároveň chce potírat plagiátorství tím, že by univerzity musely ze zákona uveřejňovat kvalifikační práce na internetu. „Pokud jde o běžné vědecké práce, není důvod je tajit. Ve světě je běžné, že jsou diplomové práce na webu univerzity a nikomu na tom nepřijde nic zvláštního," říká Ohlídál.

Podobná transparentnost by jistě počet plagiátů snížila, je však třeba počítat s tím, že v řadě oborů může být součástí práce patent, unikátní technické řešení nebo třeba citlivé osobní údaje, což lze zveřejňovat jen těžko. „Na naší univerzitě jsme měli případ závěrečné práce řešené na základě obchodní smlouvy s jednou firmou a její podmínkou bylo, že se k ní nikdo dalších dvacet let nedostane," popisuje jeden takový - možná výjimečný - případ ředitele knihovny Technické univerzity v Liberci Adam Kretschmer.

Jde o naši pověst. Jedním z důvodů, proč se české univerzity doposud k problému plagování u studentů či učitelů stavěly laxně, je zřejmě vysokoškolský systém. Vysoké školy dostávají od státu příspěvky podle počtu studentů, takže není v jejich zájmu se jich zbavovat. Univerzity si navzájem nekonkurují na otevřeném trhu, a proto se nemusejí obávat odlivu zájemců jinde. Časy se ale možná mění a na důležitá místa se dostávají mladí akademici, kteří si uvědomují, že renomé je velmi důležitým kapitálem školy: „Naše obory mají velmi dobrou pověst, takže víme, že jakýkoliv škraloup by tu pověst poškodil," říká Petr Suchý z Masarykovy univerzity.

Z tohoto hlediska není ale příliš povzbuzující vyústění kauzy Budil. Ten byl na podzim 2007 očištěn z obvinění z plagiátorství, přestože evidentně neuváděl ve svých textech zdroje. Během aféry dále vyšlo najevo, že jeho habilitační práce neobsahuje žádný poznámkový aparát, takže by za normálních okolností nemohla být vůbec přijata k obhajobě. Ivo Budil dnes odmítá odpovědět na otázku, jaké poučení si vzal ze své kauzy, a považuje se za nevinného: „Etická komise explicitně zmínila pouze jediné vážné pochybení, a to chybu v letopočtu v osmisetstránkové knize Za obzor Západu. Zároveň jednoznačně vyvrátila jakékoliv nařčení z neuvedení původních zdrojů. Jsem autorem zhruba stovky odborných statí a deseti knih a nikdy a nikým nebyl v žádném mém textu objeven zdroj, který by nebyl citován.“ (V usnesení etické komise se píše toto: „Vzhledem k odborně různorodému složení Etického panelu se jeho členové nemohli jako celek odpovědně vyjádřit k vědeckému přínosu těch Budilových děl, která byla předložena k habilitačnímu i profesorskému řízení...“)

Ačkoliv řadu akademiků způsob řešení aféry rozčaroval, Budilova kariéra nijak neutrpěla. Stále je na své fakultě vedoucím katedry, proděkanem pro vědu (!) a členem vědecké rady, organizuje konference, publikuje v MF Dnes a zasedá ve vědeckých radách minimálně dalších čtyř akademických institucí (což v praxi znamená, že má možnost ovlivňovat kariéry kolegů). Poškozuje dobrou pověst těchto akademických pracovišť? Na takto položenou otázku, došly pouze vyhyňavé odpovědi: „Ivo Budil na své členství ve Vědecké radě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích nerezignoval a v posledních dvou letech se zúčastnil pouze poloviny pravidelných zasedání. Více se ke zmíněnému dotazu nebudeme vyjadřovat," píše tisková mluvčí Jihočeské univerzity Hana Bumbová.

Děkan Filozofické fakulty Univerzity Pardubice Petr Vorel odmítá odpovědět, protože otázka je „sugestivní“, „nevhodná a vytržená z kontextu“. Rektor Anglo-americké vysoké školy (kde Budil učí a je členem „Academic Council“) Alan Krautstengl se odvolává na presumpci nevinny a výrok komise o tom, že Budil plagiátor není. Zdeněk Uherek, ředitel Etnologického ústavu Akademie věd, kde je Budil členem rady pracoviště, na otázku vůbec nereagoval.

Sám Ivo Budil prý problém plagiátorství se svými studenty nikdy řešit nemusel. „Se svými studenty, kteří píšou bakalářské, diplomové a disertační práce, pracuji individuálně a pokud možno systematicky, sleduji tak práci průběžně v průběhu

zrodu, hodnotíme při setkání téměř každou stránku a tento přístup prakticky vylučuje jakékoliv nezvládnutí citačního aparátu textu.“

S tímhle systémem v zádech možná leckdo snáze než dřív podlehne dojmu, že je vše pojištěné, ohlídané. To je ale omyl. Bude pohlídáno pouze to, když někdo něco doslova opíše z jiné práce studenta české vysoké školy.

Foto popis| Linoryt Michal Cihlář

„Naše obory mají velmi dobrou pověst, takže víme, že jakýkoliv škraloup by tu pověst poškodil.“ (Petr Suchý, vedoucí katedry mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity)

„Nejdůležitější je preventivní aspekt. Studenti vědí, že program na odhalování plagiátů systematicky používáme.“ (Ivana Černá, prorektorka Masarykovy univerzity pro informační systém) Foto LN - Tomáš Hájek

Se svými studenty pracuji individuálně a pokud možno systematicky, sleduji tak práci průběžně, hodnotíme při setkání téměř každou stránku a tento přístup prakticky vylučuje nezvládnutí citačního aparátu textu

Ivo Budil profesor sociální antropologie

Tlak na produkci je veliký, což vede k pokusu dělat z textů další texty a nějak to recyklovat. Pokud by se dnes objevil jeden geniální článek, tak ho pravděpodobně nikdo nenajde v houštině průměrných. Stanislav Komárek biolog

Pokud jde o běžné vědecké práce, není důvod je tajit. Ve světě je běžné, že jsou diplomové práce na webu univerzity a nikomu na tom nepřijde nic zvláštního.

Ivan Ohlídál profesor fyziky a poslanec ČSSD